

ОЧЕРЕТЯНИЙ В. А.,
здобувач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Стаття присвячена висвітленню актуальних проблем проведення слідчого експерименту. Проаналізовано наявні в юридичній літературі точки зору щодо цього питання, запропоновано організаційні заходи й тактичні прийоми проведення слідчої дії.

Ключові слова: *слідчий експеримент, організація, тактика, тактичні прийоми, відтворення.*

Статья посвящена рассмотрению актуальных проблем проведения следственного эксперимента. Проанализированы имеющиеся в юридической литературе мнения по этому вопросу, предложены организационные мероприятия и тактические приемы проведения следственного действия.

Ключевые слова: *следственный эксперимент, организация, тактика, тактические приемы, воспроизведение.*

The scientific article is devoted to coverage of the issues of investigative experiment taking into account modern requirements of law-enforcement practice. The author has analyzed existing in the legal literature point of view on this issue and the organizational-preparatory measures for investigative experiment. It is proved that ignoring the preparatory activities to the investigative experiment leads to the superficiality of investigative actions.

Key words: *investigatory experiment, interrogation, tactics, tactical method, reproduction.*

Вступ. Актуальність статті зумовлюється недостатньою науковою розробленістю організації й тактики проведення окремих слідчих дій, зокрема слідчого експерименту. Особливе місце серед усіх слідчих дій, спрямованих на збирання інформації зі «змішаних» джерел, посідає слідчий експеримент. Слідчий експеримент є досить поширеною слідчою дією, яка дає слідчому змогу безпосередньо сприймати об'єкти з метою виявлення слідів кримінального правопорушення та з'ясування обставин події, що мають значення для кримінального провадження, скласти уявлення про механізм злочину й особу злочинця, висунути слідчі версії та правильно визначити напрями розслідування. Від своєчасності проведення слідчого експерименту в багатьох випадках залежить успіх у розслідуванні кримінальних правопорушень.

На сьогодні слідчий експеримент успішно використовується у слідчій, оперативно-розшуковій і судово-експертній практиці. Латентність злочинної діяльності, багатоепізодичність кримінальних проваджень, активна протидія досудовому розслідуванню зумовлюють важливе організаційне й тактичне значення слідчого експерименту. Окрім того, на підставі вивчення кримінальних проваджень (657) та опитування співробітників слідчих підрозділів

(589) можна дійти висновків, що така слідча дія проводилася лише у 3% випадків від загальної кількості проваджень, а у 29% – її проведення було очевидною необхідністю, але під час досудового розслідування не робилося. Указане деякою мірою знижує якість проведення досудового слідства загалом. До того ж 54% слідчих указали на необхідність оновлення й удосконалення організаційно-підготовчих і тактичних заходів проведення слідчого експерименту з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Загальна тактика проведення слідчого експерименту досить повно висвітлена вченими-криміналістами та процесуалістами у криміналістичній літературі. Зокрема, вагомий внесок у розробку наукових основ проведення слідчого експерименту зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, а саме: Л.Е. Ароцкер, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, О.М. Васильєв, Н.І. Гуковська, Ф.В. Глазирін, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, М.В. Салтєвський, Л.А. Соя-Сірко, В.М. Тертишник, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, Ш.Ш. Ярамишьян та багато інших. Значущість проведених наукових досліджень безсумнівна й досить велика, оскільки ця слідча дія досить широко застосовується у правоохоронній практиці і є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних.

Постановка завдання. Однак детальнішого висвітлення потребують питання організації й тактики проведення слідчого експерименту з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики. Отже, метою статті є висвітлення особливостей організаційного й тактичного забезпечення проведення слідчого експерименту з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Результати дослідження. Слідчий експеримент – це пізнавальна слідча дія, сутність якої полягає у проведенні досліджень, пов'язаних із установленням, перевіркою або оцінюванням слідчих версій про можливість або неможливість існування тих чи інших фактів, що мають значення для кримінальної справи. Сутність експериментального методу дослідження фактів і явищ полягає в такому вивченні об'єкта, коли дослідник активно впливає на нього шляхом створення штучних умов, необхідних для виявлення відповідних властивостей, або ж шляхом зміни ходу процесу в певному напрямі. Зміст цього методу становлять будь-які випробування, за допомогою яких виділяють явище, що цікавить, із різноманіття інших, і пізнають його природу, сутність і походження, що дає змогу дійти достовірного висновку щодо можливості існування в схожих умовах аналогічного явища у минулому або майбутньому.

Слідчий експеримент є окремою слідчою дією, яка полягає у здійсненні дослідів з метою перевірки – чи могли відбутися за певних умов ті або інші події та як саме. Експеримент – це штучна систематична зміна умов явища, що знаходиться під наглядом, і його зв'язків з іншими явищами. Слідчий експеримент необхідно відрізнити від експерименту як загальнонаукового методу дослідження, який використовується як пізнавальний прийом під час проведення окремих слідчих дій. Указана слідча дія є сильним психологічним засобом впливу на його учасників, оскільки отримані результати нерідко наочно свідчать про можливість або неможливість існування певного явища чи події, а спростувати їх підозрюваним буває досить важко. Тому слідчий експеримент є необхідним, а нерідко незамінним способом перевірки й отримання нових доказів.

Слідчий експеримент належить до похідних слідчих дій і проводиться, як правило, на подальших етапах досудового розслідування. Несвоєчасне проведення цієї слідчої дії негативно позначається на якості досудового розслідування, особливо в тих випадках, коли перевіряються обставини, що пов'язані з видимістю, оглядовістю, обстановкою місцевості, яка швидко змінюється. Тому в таких випадках слідчий експеримент повинен проводитися в системі першочергових слідчих дій.

На підставі вивчення кримінальних проваджень можна дійти висновку, що головною метою слідчого експерименту є встановлення, перевірка, уточнення та оцінювання тих чи інших фактів, що мають значення для кримінального провадження. Виходячи з головної мети слідчого експерименту, можна визначити основні завдання його проведення, до яких варто зарахувати такі: установлення точного механізму вчинення злочину; перевірка вису-

нутих слідчих версій; виявлення причин і умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню злочину; перевірка й уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих дій; отримання нових доказів; установлення й усунення суперечностей у показаннях підозрюваних, свідків і потерпілих; визначення меж поінформованості або не-обізнаності злочинців про подію злочину тощо.

Узагальнення правоохоронної практики дає змогу визначити такі основні види слідчих експериментів: установлення наявності або відсутності в конкретній особі певних професійних умінь і навичок; установлення можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах; установлення можливості спостереження або сприймання якого-небудь факту чи явища; установлення послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи його окремих елементів; установлення можливості існування якого-небудь факту чи явища; установлення можливості вчинення тих або інших дій за визначений час; установлення меж поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство.

На підставі вивчення кримінальних проваджень та опитування слідчих можна вказати, що до основних тактичних умов проведення слідчого експерименту можна зарахувати такі.

Проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія, факт або явище. Усі експериментальні дії доцільно проводити за оптимальних умов у тих місцях, де й відбувалася досліджувана подія. У цьому випадку слідчий повинен урахувати місце, час, період доби, погодні й кліматичні умови, освітлення, тривалість, темп і послідовність дій, обставини, які не підлягають відтворенню тощо. Особливо це стосується дослідів, під час яких перевіряється можливість спостереження або сприймання якого-небудь факту (явища); існування якого-небудь факту (явища); здійснення якої-небудь дії за певних умов або встановлення послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів. Слідчий повинен штучно створити обстановку, яка спонукатиме особу добровільно виконувати дії, що розкривають зміст відомої тільки їй інформації, зокрема про підготовку, учинення і приховання злочинів, наявність попередньої злочинної змови тощо [2, с. 234]. Якщо обстановка, де планується провести експериментальні дії, зазнала суттєвих змін, то вдаються до реконструкції. Реконструкції необхідно надавати не всю обстановку, а її окремі елементи, які є важливими для дослідів.

Використання під час експерименту тих самих приладів, механізмів, пристроїв і матеріалів, що використовувалися під час злочинної події. Під час дослідницьких дій доцільно використовувати такі самі прилади, механізми, пристрої та матеріали, що застосовувалися і при учиненні злочинів. Не доцільно під час експериментальних дій використовувати об'єкти, які є речовими доказами за кримінальним провадженням, що зумовлюється можливістю їх знищення або пошкодження. За неможливості використання вказаних об'єктів у експерименті слідчий може застосувати предмети-аналоги або натурні макети. Указане певним чином може вплинути на психологічні позиції злочинців і викликати у них переживання, аналогічні тим, які вони відчували під час учинення злочинів, що може сприяти щирому зізнанню.

Загалом макетування створює емоційну настроєність і сприяє виникненню асоціативних зв'язків, які можуть бути використані для з'ясування обставин, що мають значення у справі, і робить результати більш переконливими. Категорично забороняється проводити експерименти з використанням об'єктів, які є небезпечними для життя та здоров'я громадян, пов'язаних із загрозою знищення державного чи індивідуального майна громадян, порушенням громадського порядку або приниженням честі й гідності людини.

Неодноразове та поетапне проведення дослідів і повторення випробувальних дій у змінних умовах. Усі дослідницькі дії повинні проводитися неодноразово й у змінних умовах, з метою забезпечення достовірності та виключення можливості отримання випадкових результатів. Наприклад, при встановленні можливості сприймати мають бути продемонстровані різні об'єкти, щоб можна було переконатися у стійкості їх розпізнавання суб'єктом експерименту. Головною метою неодноразового повторення дослідницьких дій є отримання постійного й достовірного результату. Кількість повторень визначається слідчим залежно від характеру справи, тривалості кожного дослідження та ситуації, що склалася. Проводити дослідження

необхідно поетапно, тобто вся досліджувана подія розбивається на певні етапи. За кожним указаним етапом проводиться окреме дослідження, за результатами усі вони об'єднуються, даючи слідчому змогу отримати уявлення про всю подію загалом. Поетапне проведення слідчого експерименту можливе за умови, якщо це не впливає на загальний темп його проведення.

Залучення свідка, потерпілого або підозрюваного до проведення експерименту. Під час анкетування й опитування серед працівників слідчих підрозділів ми дійшли до висновку, що до експериментальних дій підозрювані залучалися у 92% випадках. Залучення свідків і потерпілих може надати можливість чіткіше відтворити ті чи інші обставини події.

Обмежена кількість учасників слідчої дії та проведення необхідних експериментально-дослідницьких дій, максимально схожих на ті, що мали місце в дійсності (за послідовністю, способом, характером, темпом тощо). Варто вказати, що всі експериментальні дії та випробування, що застосовуються під час слідчої дії, не повинні межувати з учиненням нового аналогічного злочину. Проте, на думку Є.І. Макаренка, інколи вони можуть бути пов'язані зі спричиненням виправданого та незначного матеріального збитку, наприклад, під час проведення експериментальних випробувань технічних виробів на їх міцність [3].

Проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним окремо. Так, у тих випадках, коли виникає необхідність провести слідчий експеримент із кількома підозрюваними (наприклад, затримано кілька членів організованого злочинного угруповання), слідчий повинен виїхати на місце і провести дослідницькі дії з кожною особою окремо. Проведення експериментальних дій за участі кількох злочинців водночас є недопустимим, оскільки тягне за собою можливість узгодження ними своїх позицій і дій. Окрім того, пояснення одного учасника експерименту будуть мати навідний характер щодо інших. Указаний тактичний прийом дає змогу запобігти попередній змові співучасників між собою та негативному впливу їх один на одного.

Не рекомендується проводити досліди за участі слідчого або понятих. У тих випадках, коли немає можливості залучити до проведення експерименту саму особу, яка учинила злочин (зокрема знаходиться в розшуку, переховується від слідства й суду, відмовляється співпрацювати зі слідством), то можуть бути підібрані інші особи (статисти), які схожі за своїми анатомічними та функціональними ознаками з підозрюваними, а слідчий разом із понятими повинен спостерігати за проведенням дослідів.

Варто відзначити, що перелічені тактичні умови слідчого експерименту, зі слів Р.С. Белкіна, охоплюють усю сукупність тактичних прийомів, що можуть бути застосовані слідчим під час розслідування злочинів [4, с. 80–81].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, при розслідуванні багатоепізодних кримінальних проваджень, складних злочинів, особливо вчинюваних організованими злочинними групами та злочинними організаціями, слідчим необхідно пам'ятати, що вони мають масштабний (за територіальністю) характер, що ускладнює проведення слідчого експерименту за всіма виявленими епізодами злочинної діяльності не лише через дефіцит часу, а й через недостатність необхідних сил і засобів. У таких випадках доцільно обов'язково проводити цю слідчу дію на місцях учинення найбільш складних і значних для кримінального провадження епізодів злочинної діяльності групи. За іншими епізодами в таких умовах необхідно обмежитися ретельним слідчим оглядом, додаючи до нього схеми (креслення), які власноручно виконані злочинцями, у яких відбиваються всі істотні риси й особливості місць подій і динаміка окремих злочинних дій. Графічні зображення ретельно перевіряються показаннями потерпілих, свідків та інших співучасників злочинної діяльності. Однак указана рекомендація може бути реалізована лише у виняткових випадках [5, с. 425].

Висновки. Слідчий експеримент є найбільш трудомісткою і складною слідчою дією, оскільки в ньому бере участь значна кількість осіб. Результати правильно проведеної слідчої дії відіграють важливу роль у процесі доведення вини осіб, які підозрюються в учиненні кримінальних правопорушень, особливо за їхньої відмови від раніше даних показань або у випадку смерті. Якісне й ефективне проведення цієї слідчої дії вимагає ретельної підготовки, чіткої організації та використання низки тактичних прийомів і комбінацій, що дасть змогу одержати правдиві показання й довести причетність певних осіб до злочинної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования / И.М. Лузгин. – М., 1973.
2. Салтевський М.В. Криміналістика : [підручник] : у 2 ч. / М.В. Салтевський. – Харків : Консум, 2001. – Ч. 2. – 2001.
3. Макаренко Є.І. Тактика слідчого експерименту : [лекція] / Є.І. Макаренко. – Дніпропетровськ : Юридична академія МВС, 2004.
4. Белкин Р.С. Теория и практика следственного эксперимента / Р.С. Белкин ; под ред. А.И. Винберга. – М., 1959.
5. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : [монографія] / К.О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.

ПЯСКОВСЬКИЙ В. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри криміналістики
та судової медицини
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.985

**ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ
ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

Розглянуто можливість під час планування розслідування кримінальних правопорушень використання сучасних інформаційно-технічних засобів. Обґрунтовано, що значний обсяг процесуальних дій і непроцесуальних заходів зобов'язує слідчого під час організації роботи із забезпечення процесу планування використовувати сучасні інформаційні технології, серед яких найбільш доступною є програма «Microsoft Outlook», що входить до комплексу «Microsoft Office».

Ключові слова: кримінальне провадження, кримінальне правопорушення, планування розслідування, інформаційно-технічне забезпечення, інформаційні технології.

Рассмотрена возможность при планировании расследования уголовных правонарушений использования современных информационно-технических средств. Обосновано, что значительный объем процессуальных действий и непроцесуальных мероприятий обязывает следователя во время организации работы по обеспечению процесса планирования использовать современные информационные технологии, среди которых наиболее доступной является программа «Microsoft Outlook», которая входит в комплект «Microsoft Office».

Ключевые слова: уголовное производство, уголовное правонарушение, планирование расследования, информационно-техническое обеспечение, информационные технологии.

Possibility is considered at planning of investigation of criminal offences of the use of modern informatively-technical facilities. It is reasonable, that the considerable volume of judicial actions and unjudicial events obligates an investigator during organization of work on providing of process of planning to use modern information technologies, among that most accessible is the program "Microsoft Outlook", that is included in the complete set of "Microsoft Office".

Key words: criminal production, criminal offence, planning of investigation, informatively-technical providing, information technologies.

